

Pòrtic

Enric Gomà

Control de plagues

**92 paraules catalanes
per fumigar**

Amb dibuixos de **Marc Torrent**

Enric Gomà

Control de plagues

92 paraules catalanes per fumigar

Dibuixos de Marc Torrent

Pòrtic

Primera edició: febrer del 2018

© 2018 Enric Gomà

© pels dibuixos: 2018 Marc Torrent

Correcció lingüística: Rudolf Ortega

Drets exclusius d'aquesta edició:

Raval Edicions SLU, Pòrtic

Diagonal, 662-664

08034 Barcelona

ISBN: 978-84-9809-411-4

Dipòsit legal: B. 1086-2018

Impressió: Liberduplex

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 /93 272 04 47).
Tots els drets reservats.

ÍNDIX

Pròleg	II
afilador/esmolet	19
a la vegada, al mateix temps/alhora	22
ambdós, ambdues/tots dos, totes dues, els dos, les dues	24
apropar/acostar	26
arranjar/arreglar, reparar, resoldre, solucionar	29
a soles/els dos sols, tots dos sols	31
assolir/aconseguir	33
aturar/parar	36
avena/civada	39
bebè/nen, nena	41
boda/casament	43
calfred/esgarrifança	45
camiseta/samarreta	48
canya/palla	50
carpa/envelat	53
cd/disc	56
cercar/buscar	59
colpejar/pegar	62
còmoda/calaixera	64
contagiar/encomanar	66

creuar/travessar	68
crucifix/santrist	70
cubell/galleda	72
darrer, darrera/últim, última	74
dempeus/dret, dreta	76
desassossec/neguit	78
despropòsit/disbarat	81
destorb/nosa	84
diarrea/corrences, cagarrines	86
digerir/pair	88
doctor, doctora/metge, metgessa	90
dominó/dòmino	92
dona de la neteja/dona de fer feines	94
emplenar/omplir	96
encontre/trobada	98
en el, en la/al, a la	100
enfermetat/malaltia	103
ensalada/amanida	105
entrecot/mitjana	107
espermatozoide/espermatozou	109
estanteria/prestatgeria	112
forma/manera	114
hematoma, morat/blau	117
herpes/pansa	120
ictus/feridura	122
imparell/senar	124
labor/feina, tasca	127
laborable/feiner	129
libèl·lula/espiadimonis	131
liderar/dirigir, portar	133
llanterna/lot	135
marxar/anar-se'n	138
mediador/mitjancer	141

mercat/plaça	143
mostrar/ensenyar	146
mudar-se/traslladar	148
oblidar-se/deixar-se, descuidar-se	150
obscuritat/foscor	152
olor, mala olor/pudor	154
ovella, xai/be	157
oxidar/rovellar	160
pa ratllat/farina de galeta	162
palès/clar, evident, públic, manifest	164
pantaló/pantalons	166
pati/celobert	169
patinar/relliscar	172
peresa/mandra	174
portar-se bé/entendre's, lligar, avenir-se	177
prémer, pitjar (un botó, una tecla, etc.)/tocar (un botó, una tecla, etc.)	179
profiterola/lionesa	182
púlpit/trona	184
ràpid/de pressa	186
realitzar/fer	188
roig/vermell	191
sabor/gust	194
sacerdot/capellà	196
senderisme/excursionisme	198
sensatesa/seny	200
signatura/firma	202
taüt/caixa (o caixa de morts)	204
tenda/botiga	206
terminar/acabar	208
torn/tanda	211
tot el món/tothom	213
treball/feina	215

treure's la roba, desvestir-se/despullar-se . .	218
tros/tall	220
ultimar/enllestir	222
usual/habitual, corrent, freqüent	224
utilitzar, emprar/fer servir	226
versicle/verset	229
Verge/Mare de Déu	231
Índex de dibuixos	233

afilador

Potser perquè visc en una barriada turística, amb molts establiments de gastronomia alegre i despreocupada, em topo sovint amb aquests experts en ganivets, estisores i estris tallants de tota mena. Abans portaven gorra, ara no. Els bons costums es perden.

Durant els anys seixanta i setanta anaven a peu, tot empenyent un carretó amb la mola, una pedra grisa i rugosa que girava com un torn. Per anunciar-se, tocaven una flauta de Pan, molt influïts per Stravinski. Actualment els butaners s'anuncien picant amb una barra contra una bombona, hereus del *free jazz*. Els gustos musicals varien.

Tot seguit la meva mare arreplegava tot de ganivets esmussats i estisores, i baixava a correuita, amb un gran ímpetu, com si anés a una cita amorosa amb Alain Delon. Si aquell dia jo no havia anat a escola (vaig estar-me a casa mig any, tísic), la seguia escales i avall, sortíem al carrer i em quedava ben quiet davant de la mola que rodava, molt atent a les espurnes. Per a mi, d'aquell home que esmolava els ganivets se'n deia —i encara se'n diu— esmolet.

Mai ningú davant meu n'havia dit 'afilador'. La primera vegada que vaig llegir aquesta paraula va ser en els contes de Camilo José Cela (com em van agradar!) i en l'etiqueta d'un orujo galleg. Sempre en castellà, *afilador*.

'Afilador' també és paraula catalana, entrada al *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans, el DIEC. Per tant, 'esmolet' i 'afilador' són sinònims. Si tota la vida n'hem dit 'esmolet', per què tendeix a desaparèixer? Perquè 'afilador' és coincident amb el castellà *afilador*.

Per comoditat, o per ignorància, molts que aprenen el català incorporen la paraula que coincideix amb el seu idioma d'ori-

gen. Tard o d'hora sentirem 'alarit' en comptes de 'crit'. Cal advertir que 'alarit' és una paraula catalana. Però actualment no és pròpia del català de Catalunya.

Si el DIEC no incorpora marques dialectals, com sí que fa el *Diccionario de la lengua española* de la Real Academia Española, no ho resol-drem. El DRAE t'indica si la paraula és pròpia de l'Uruguai, Mèxic, Guinea, Cuba, Andalusia, Cantàbria o Catalunya. En català, tot i tenir un ventall dialectal molt més reduït, es veu que —tal com em van comentar— la Filològica no se'n va sortir. (No cal aclarir, espero, que la Filològica no és altra que la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, l'IEC. Potser interpretaran que escriure «la Filològica», com si fos la Filomena, és una falta de respecte per part meva. No ho pretén, en absolut.)

'Afilador' ha guanyat la partida. La meva estimada tia àvia, Margarida Ribas, recitava sovint, de vegades sense que vingués a tomb, una quarteta de *Lo ferrer de tall* de Frederic Soler, un drama que va commocionar els barcelonins el 1874:

Esmola que esmola
fes dagues, daguer!
Fes dagues que passin
les malles d'acer.

En l'actualitat Soler hauria escrit, no en tinguin cap dubte:

Afila que afila,
fes llimes, daguer!
Fes llimes que passin
el control fronterer.

esmolet

a la vegada, al mateix temps

Cal proclamar-ho ben alt, si molt calgués surto al balcó i ho repeteixo a crits: ‘a la vegada’ i ‘al mateix temps’ són locucions adverbials catalanes. Tot i que m’estimaria més no fer-ho, si els soc sincer. Per res del món voldria veure un guàrdia urbà, amb un megàfon, cridant des de la vorera:

—Deixi de cridar locucions adverbials catalanes, o s’haurà d’atendre a les conseqüències!

‘A la vegada’ i ‘al mateix temps’, res a dir-hi si no haguesin minat un adverbi que també és català: ‘ahora’, que sempre ha sigut la forma més corrent. Vol dir que dues accions s’executen a un mateix temps. El DIEC ens en dona un exemple molt clar, encara que psicològicament desequilibrat:

Reia i plorava ahora.

Aquest exemple és copiat del *Diccionari General de la Llengua Catalana*, de Pompeu Fabra (1932). No sabem quin individu neurastènic tenia Fabra al cap. La seva cunyada? Eugeni d’Ors? Harold Lloyd?

A l’entrada ‘vegada’ del DIEC, hi llegim:

[LC] [AD] a la vegada *loc. adv.* Tot ahora. *Balla i canta a la vegada.*

De nou l’exemple és copiat del Diccionari Fabra i, en aquest cas, els entesos coincideixen que al·ludeix a la Bella Dorita, molt admirada pels membres de la Secció Filològica dels anys vint —tret dels capellans, naturalment—. Mossèn Clascar no estava per distraccions.

Tot seguit observem amb atenció una marca de l’entrada del DIEC: [AD]. El DIEC ens indica que ‘a la vegada’, a més

a més de lèxic comú —la marca [LC] —, és propi del ‘llenguatge administratiu’. Per què, ‘administratiu’?

—Ha de registrar a la vegada cinc còpies de l’impres degudament emplenades, a la planta segona, taulell 29, amb les pòlisses i els permisos corresponents, timbrats amb els segells departamentals correctes i la cèdula.

Molt important, els documents administratius sempre han d’estar ‘emplenats’. Fins i tot, ‘omplenats’, que és un híbrid —o mula— entre ‘omplir’ i ‘emplenar’. A l’administració pública hi domina un argot murriesc, incompreensible si no en formes part, un codi privat entre funcionaris, com el tenen els presos, els gitanos i els ciclistes.

Per què ‘a la vegada’ és més administratiu que ‘alhora’? Perquè ‘a la vegada’ coincideix amb la locució castellana *a la vez*. Tothom sap que el castellà és un idioma especialment dotat per a l’administració.

‘A la vegada’ i ‘al mateix temps’ han fet migrar ‘alhora’. Per indicar simultaneïtat, molts catalans també recorren a ‘a l’uníson’, tot i que no és exactament el mateix que ‘alhora’. ‘A l’uníson’ inclou el sentit de ‘produint la mateixa nota o melodia’. Una frase com ara «Van tenir un orgasme a l’uníson» és interpretable en aquest sentit: els amants, en el punt més àlgid, van entonar la mateixa nota o melodia.

alhora

ambdós, ambdues

Heus aquí una paraula que ens ennuega, que se'ns entrebanca a la gola i no acaba d'anar avall. 'Ambdós' és un mot propi d'algú que s'escolta molt atent i que enraona historiat. Un d'aquells sapientíssims que a la mínima t'engega el discurs d'entrada a la Reial Acadèmia de Bones Lletres, en el moment més inesperat. En una piscina municipal, en una tauleta de les Granges La Catalana, en un *topless* de la Garrotxa.

Mossèn Alcover, a l'entrada 'ambdós' del *Diccionari català-valencià-balear* (en direm Diccionari Alcover, com defensa Coromines), hi anota: «Actualment no s'usa més que literàriament». Això el 1930, que és la data d'edició del primer tom. Aquesta nota, com veurem en moltes altres ocasions, es repeteix de manera més o menys semblant en moltes entrades del Diccionari Alcover, però curiosament, la realitat actual ho desmenteix de ple. Ara 'ambdós' no és ben bé literària (tot i que la consideraria ortopèdica). Ara cada dia se sent més. Quan algú s'engola, acostuma a deixar caure uns quants 'ambdós' seguits:

—Al viatge de nuvis hi van anar ambdós.

Durant els segles medievals, 'ambdós' o 'abdós' (s'ha de pronunciar 'ambdós', encara que la *m* gràfica estigui desapareguda) es va convertir en una paraula corrent. Però va caure en desús a partir del segle XVI. Ja en deuen estar assabentats, la cort es desplaça a Castella i els nobles catalans es compren el manual *El castellano es fácil*. Comença la dita Decadència (ara una horda d'erudits defensen que la Decadència no és tal, tot i que a mi no me'n convencen).

A partir d'aquest moment decadent, o figa tova, els catalans comencen a fer servir 'tots dos' o 'els dos'. Fins al dia d'avui. Tots? No, uns irreductibles catalans dels segles XIX

i xx recuperen ‘ambdós’, aquest adjectiu vetust, i el tornen a posar en circulació amb entusiasme. Primer només en escrits, encara que els més intrèpids s’animen a pronunciar-lo en públic, esperonats per la coincidència amb el castellà *ambos*. El castellà és com el desodorant, que no t’abandona.

Ambos, en castellà, és molt més estès que ‘ambdós’. Gràcies a l’exercici del poder durant segles, sovint el castellà es revesteix d’un aire notarial, culte i solemne, que ho envaeix tot. A la plaça Reial de Barcelona hi ha (o hi havia) una cerveseria dita *Ambos Mundos*. Conec una perruqueria unisex (n’hauríem de dir bisex) anomenada *Ambos Pelos*.

Com més va, menys diem els catalans ‘tots dos’ o ‘els dos’, i ‘ambdós’ guanya posicions. Sobretot, en part, gràcies a aquells grans traductors de teletips que són els periodistes, que es troben *ambos* en l’original en castellà i el tradueixen així, ‘ambdós’. «Ambdós mandataris van compartir unes gambes arrebossades» és un titular insuls, tot i que molt probable en els diaris traduïts del país. Catalunya és una nació, però la seva premsa és una traducció.

És en cartells i avisos de comerços on ‘ambdós’ s’ha imposat amb decisió:

Aquesta botiga romandrà tancada de l’1 al 31 d’agost, ambdós inclosos.

Aquest cartell te’l trobes sovint col·locat a la porta o a l’aparador de l’establiment, amb opcions com ‘ambdós dies’ o ‘ambdues setmanes’. Contra això, només hi ha una solució eficaç: la *kale borroka*.

tots dos, totes dues, els dos, les dues

apropar

Tot són costums, i els costums, com és sabut, són capritxosos i volàtils. Fins als anys vuitanta els catalans dèiem, sobretot, ‘acostar’, que segons el DIEC és:

v. tr. [LC] Posar a prop.

Posar a prop dos o més objectes, individus, animals, vegetals. O dues consogres.

—Acosta’m la sal, per favor.

Fins als anys vuitanta també dèiem ‘per favor’, abans del triomf total i absolut de ‘si us plau’. El 1977, un ganàpia de la meva generació es burlava d’aquell incipient i ultracorrec-te ‘si us plau’. Ara no s’entendria aquesta burla, perquè ‘sis-plau’ —lexicalitzat, i excusin el paraulot— s’ha imposat amb contundència. Fins i tot molts catalans estan convençuts que ‘per favor’ és incorrecte, un castellanisme, un barbarisme. No ho és, i els demano sisplau que també diguin ‘per favor’ de tant en tant. Per variar una mica.

Una forma actual, col·loquial, que m’agrada especialment és el lexicalitzat —i els torno a demano excuses— ‘perfavort’. Espero que convinguin amb mi que la consonant de suport és una delícia. De nen, a la carta als Reis, cada any els demanava consonants de suport.

Per què es va substituir ‘acostar’ per ‘apropar’? Per ultracorreció, en part, perquè alguns van considerar ‘apropar’ més genuí.

També hi va pesar, crec, el castellà *acostar*, que té un altre sentit, segons el DRAE:

tr. Echar o tender a alguien para que duerma o descanse, especialmente en la cama. U. t. c. prnl.

U. t. c. prnl. és: «Usado también como pronominal». Com més alt, més pronominal.

L'acostar castellà ha fet una mica de nosa al nostre 'acostar'. Perquè molts catalans d'origen castellanoparlant han optat per 'apropar'.

—Oi que en català és 'prop'? Doncs 'apropar', i porta'm uns musclos a la marinera.

L'home de l'exemple es troba a El Rey de la Gamba, per aquesta raó demana un plat de musclos.

També hi ha contribuït l'èxit de 'proper, propera' de trens i metros:

—Propera parada, Valldoreix.

Mai 'pròxima', sempre 'propera'. També en teatres i cinemes:

Properament, el nou espectacle de Tania Doris.

Soc conscient que Tania Doris està retirada del món de l'espectacle i que no és gaire probable, aquesta estrena. Però des d'aquí reto un homenatge a aquesta gran artista que va il·luminar moltes nits del Paral·lel, del 1969 al 1993, sempre al teatre Apolo, amb revistes com ara

¡Esta noche... sí!
Una rubia peligrosa
Venus de fuego
Yo soy la tentación
Seductora
La dulce viuda
Deseada
Taxi, al Apolo

Ja seria hora que li concedissin la Medalla d'Or de la Ciutat.

Al DIEC, 'proper', una paraula nascuda al segle XIX, ens remet a 'pròxim', que data del 1599. Però actualment 'proper' s'està imposant a bon pas. Perquè conté 'prop'. Aviat els Supermercats Pròxim es diran Supermercats Proper.

No seria estrany que en un moment donat es comencés a posar en voga un verb, normatiu del tot, catalaníssim, que és 'apropinuar-se', sinònim d' 'acostar-se'. Jo l'hi he sentit a un home de mitjana edat, amb barba de dos dies:

—Apropinqua't una mica.

L'hi va dir a una senyora, amb molt bons resultats.

acostar